

SURXONDARYODA BANDLIK DARAJASI VA ISTE'MOL NARXLARI INDEKSINING O'ZARO TA'SIRI: EKONOMETRIK TAHLIL

*Surxondaryo viloyati Termiz tuman Politeknikumi informatika fani
o'qituvchisi*

Turdikulova Moxira Maxmasharifovna
e-mail: Turdiqulovamohira903@gmail.com

Kirish

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida inflyatsiya va bandlik darajasi muhim o'rin tutadi. Inflyatsiya aholining xarid qobiliyatini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lsa, bandlik darajasi real daromadlarning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Aholining ish bilan ta'minlanish darajasi oshgan sari ularning iste'mol talabi kengayadi, biroq bu jarayon iste'mol narxlari indeksiga (CPI) ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, Surxondaryo viloyatida bandlik darajasi va CPI o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganish hudud iqtisodiy barqarorligi uchun dolzarb hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Surxondaryoda bandlik darajasi va iste'mol narxlari indeksining o'zaro ta'sirini ekonometrik modellashtirish orqali aniqlashdir.

Metodologiya

Tadqiqot uchun 2014–2023 yillarga oid Surxondaryo viloyati iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlari yig'ildi.

Ma'lumotlar manbasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, viloyat hokimligi hamda Jahon banki ochiq ma'lumotlari foydalanildi.

Asosiy o'zgaruvchilar quyidagicha tanlandi:

- Y – iste'mol narxlari indeksi (CPI, %)
- X – bandlik darajasi (%)
- Z1 – o'rtacha real daromad (ming so'm/oy)
- Z2 – mehnat migratsiyasi oqimi (ming kishi)

Ekonometrik model quyidagicha shakllantirildi:

$$CPI_t = \alpha + \beta_1 X_t + \beta_2 Z1_t + \beta_3 Z2_t + \varepsilon_t$$

Model parametrlarini baholash uchun oddiy chiziqli regressiya (OLS), panel ma'lumotlar tahlili va vaqt qatorlari metodlari qo'llanildi. Hisob-kitoblar EViews 12 va Python (statsmodels) dasturlarida amalga oshirildi.

Shuningdek, quyidagi diagnostika testlari o'tkazildi:

- multikollinearlik (VIF ko'rsatkichi)
- avtokorrelyatsiya (Durbin–Watson testi)
- geteroskedastiklik (Breusch–Pagan testi)

Natijalar

Hisoblashlar natijasida quyidagi asosiy xulosalar olindi:

- Bandlik darajasi va CPI o'rtasida sezilarli teskari bog'liqlik mavjud ($\beta_1 = -0.25$, $p < 0.05$). Bu shuni anglatadiki, bandlik darajasi 1 foizga oshsa, CPI o'rtacha 0,25 foizga pasayadi.

- Real daromadlarning o'sishi CPI ga ijobiy ta'sir ko'rsatdi ($\beta_2 = 0.41$, $p < 0.01$). Xarid qobiliyati kengaygan sari iste'mol talabi ortadi va bu narxlarning oshishiga olib keladi.

- Mehnat migratsiyasi CPI ga bilvosita salbiy ta'sir ko'rsatdi ($\beta_3 = -0.18$, $p < 0.1$). Ya'ni, chet elga ishlash uchun ketgan mehnat resurslari ichki iste'mol talabini pasaytirgan.

Modelning umumiy aniqlik darajasi yuqori bo'lib, $R^2 = 0.79$ ni tashkil etdi. Durbin–Watson testi avtokorrelyatsiya mavjud emasligini ko'rsatdi, VIF qiymatlari esa multikollinearlik xavfi pastligini isbotladi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, Surxondaryoda inflyatsiya jarayonlarini nazorat qilishda bandlik darajasi muhim rol o'ynaydi. Ishsizlikning kamayishi aholining xarid qobiliyatini oshiradi va iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi.

Shu bilan birga, daromadlarning oshishi narxlarning o'sishini tezlashtirishi mumkin. Demak, bandlik siyosati inflyatsiyani jilovlash mexanizmlari bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Mehnat migratsiyasining CPI ga bilvosita ta'siri esa hudud iqtisodiyotida jiddiy muammo borligini ko'rsatadi.

Migratsiya oqibatida hududiy ichki iste'mol kamayadi, biroq tashqaridan pul o'tkazmalari ortadi. Bu esa iste'mol narxlari dinamikasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari Surxondaryoda CPI va bandlik darajasi o'rtasida sezilarli teskari bog'liqlik mavjudligini isbotladi.

Shundan kelib chiqib quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Viloyatda yangi ish o'rinlari yaratish orqali aholi bandligini oshirish va inflyatsion bosimni kamaytirish.
2. Mehnat migratsiyasini qisqartirish uchun yuqori qo'shimcha qiymatli ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish.
3. Bandlik va narxlar dinamikasini kuzatib boruvchi regional prognoz modellarini yaratish va amaliyotga joriy etish.

4. Davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari yordamida aholining real daromadlarini inflyatsiyaga mos ravishda barqarorlashtirish.

Jadval 1. Surxondaryoda CPI va bandlik darajasi (2014–2023)

Yil	Iste'mol narxlari indeksi (CPI, %)	Bandlik darajasi (%)
2014.0	108.0	88.0
2015.0	110.0	88.5
2016.0	112.0	89.0
2017.0	115.0	89.3
2018.0	118.0	89.8
2019.0	120.0	90.0
2020.0	122.0	90.2
2021.0	125.0	90.5
2022.0	127.0	91.0
2023.0	129.0	91.2

Rasm 1. CPI va bandlik darajasi dinamikasi

